

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-2-66-82>

УДК 7.067+141.201

Малицька О.В.

Бердянський державний педагогічний університет

ГАРМОНІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. Стаття присвячена вивченню аспектів художньо-естетичної діяльності як специфічної форми активного ставлення людини до навколишнього світу. Висвітлено сучасні концепції художньо-естетичної діяльності як специфічного способу самореалізації та самовдосконалення особистості, вільного освоєння нею навколишнього. Проаналізовано потреби, інтереси та цінності як рушійні чинники художньо-естетичної діяльності. Акцентується увага на значенні художньо-естетичної діяльності в розвитку та гармонізації соціуму та особистості. Окреслено діапазон факторів, що забезпечують успішність гармонізації особистості засобами художньо-естетичної діяльності.

Ключові слова: особистість, суспільство, гармонія, гармонійне суспільство, гармонійна особистість, гармонізація, художньо-естетична діяльність, мистецтво.

Malitskaya Olena

Berdyansk State Pedagogical University

HARMONIZATION OF THE PERSONALITY BY MEANS OF ARTISTIC AND AESTHETIC ACTIVITIES

Summary. The article is devoted to the study of artistic and aesthetic activity aspects as a specific form of human activity. The article considers the modern concepts of artistic and aesthetic activity. It is shown that the needs, interests and values are the driving factors of artistic and aesthetic activity. The author analyses the main components of art and aesthetic activity and the peculiarities of its acquisition by the personality in terms of modern culture and human nature.

Keywords: personality, society, harmony, harmonious society, harmonious personality, harmonization, artistic and aesthetic activity, art.

Постановка проблеми. Модернізація сучасного суспільства пов'язується, як правило, із суто економічними процесами, рідше – соціальними. Проте світовий досвід показує, що гуманітарна складова є найважливішою і невідмінною умовою і фактором розвитку суспільства, а гармонійні процеси його трансформації невід'ємні від людського фактора.

Серед пріоритетів розвитку суспільства актуальними є ті, що пов'язані з визначенням шляхів гармонізації відносин людини з природою, суспільством і власним «Я». Технократичний підхід до усіх процесів, які мають місце в суспільстві XXI століття, потребує для людини своєрідної «гуманітарної компенсації». Серед пріоритетних стратегій подолання технократизації суспільства – гармонізація об'єктивно-суб'єктивних аспектів існування людини, відродження гуманітарного знання, оскільки воно завжди спрямоване до емоційної сфери особистості.

Гармонія є умовою виживання та прогресу сучасної людини. Оскільки однією з основних характеристик гармонії є домірність частин і цілого, то елементом гармонійного суспільства є гармонійна особистість: позитивна, творча, здатна до гармонізації процесів сприймання та перетворення навколишнього. А прагнення до виховання гармонійної особистості та створення відповідних для цього умов є ознакою прогресу суспільства. У зв'язку з цим проблема гармонізації особистості набуває не просто соціального значення, а й статусу фундаментальної в процесах його трансформації. Функція гармонізації, зо-

крема, як педагогічного процесу полягає в тому, що вона набуває статусу фактора конструктивної взаємодії особистості з оточуючим середовищем на основі системи духовних цінностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дефініцію поняття «гармонія» зроблено в працях О. Лосева, В. Самохвалової, Є. Яковлева тощо.

Гармонія як філософська категорія є сферою досліджень Б. Лихачова, В. Загвязинського, В. Сластьоніна.

Проблему внутрішньої гармонії людини, її позитивного сприймання та конструктивної взаємодії з навколишнім висвітлено в дослідженнях М. Бердяєва, Г. Батищева, О. Больнова.

У працях Т. Адорно, М. Кагана, В. Шестакова, В. Лебедева ця узгодженість, взаємодія, що охоплює поняття «гармонія», подається як гармонія природи і навіть більше – як гармонія Всесвіту.

Проблема гармонії висвітлюється через структуру соціуму, суспільні відносини в дослідженнях О. Конта, Г. Спенсера.

Педагогічні аспекти ідеї гармонізації особистості викладені в працях вітчизняних дослідників І. Беха, М. Євтуха, І. Прокопенка, О. Савченко, О. Сухомлинської, Б. Года.

Регуляторну функцію духовної активності людини у процесах гармонізації її особистості визначають І. Булах, Б. Братусь, Р. Павелків, С. Ставицька. Деяким аспектам художньо-естетичної діяльності як фактора гармонізації особистості та навколишнього середовища присвячені роботи О. Боднара, А. Бойчука, В. Даниленка, Ю. Лєгенького, О. Хмельовського, І. Рижової.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Ґрунтовному науковому опрацюванню зазначеної проблеми бракує такого концептуального підходу, який визнає гуманітарне знання та освіту, позитивний світогляд та суб'єктивне благополуччя кожної особистості як значущі фактори удосконалення суспільних відносин.

Мета статті. Метою цієї роботи є теоретичний аналіз проблеми гармонізації особистості заходами художньо-естетичної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Процес гармонізації визначається як досягнення узгодженості, домірності, взаємодії, впорядкованості складових в ціннісній основі існування людини [1]. Процеси внутрішньої гармонізації дозволяють урівноважити такі внутрішні змісти особистості, упорядковувати їх, подолати можливі конфлікти між ними. Отже, гармонізація особистості може розглядатися як процес, спрямований на розвиток якостей, що сприяють формуванню гармонійно розвиненої особистості.

Людина постійно зазнає деконструктивного впливу аспектів взаємодії з навколишнім світом. Сучасні дослідники визначають мистецтво як спосіб збереження внутрішнього світу суб'єкта та «особистих смислів» його буття у формі алгоритмів сприймання себе, оточуючого світу та цілей свого існування, які воно акумулює, зберігає і транслює з покоління в покоління. Отже, функція психічного відновлення – гармонізація, є однією з найважливіших функцій творчої діяльності.

Аналіз доробків художньої педагогіки (О. Рудницька, Г. Шевченко, Л. Масол, О. Щолокова, О. Хижна) дозволяє трактувати художньо-естетичну діяльність як спеціально організований процес, спрямований на створення умов, що сприяють формуванню досвіду емоційно-ціннісного й творчого відношення до дійсності, змістом якої є формоутворення, а метою – гармонізація себе та свого ставлення до навколишнього світу.

Синкретичність художньо-естетичної діяльності (М. Каган) обумовлює асимілювання в ній особливостей власної художньої творчості суб'єкта та аспектів емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього. Зміст і форма організації процесу художньо-естетичної діяльності є своєрідними утвореннями за умов специфічних якостей, властивих художній діяльності: образності, асоціативності, емоційності, діалогічності, суб'єктивності. Невід'ємними властивостями художньо-естетичної діяльності є образність, суб'єктивність, особливий емоційно-образний характер дій.

Художньо-естетична діяльність має структуру, властиву і будь-якій іншій діяльності, але зберігає при цьому своєрідність і специфіку, які зумовлені обов'язковістю художнього образу в будь-якому творі мистецтва. Така спільність дозволяє трактувати художньо-естетичну діяльність як один із видів діяльності, що входять в структуру педагогічної діяльності, але мають свою специфічну організацію.

Структура як художньої, так і педагогічної діяльності визначається через три елементи: суб'єкт, наділений активністю, що спрямовується на об'єкт; об'єкт, на який спрямована активність суб'єкта; активність, яка виражається в тому

чи іншому способі оволодіння об'єкта суб'єктом. (М. Племенюк). Спільними аспектами зазначених видів активності також можна визначити такі: художньо-естетична та педагогічна діяльність є і духовно-практичними, і духовно-теоретичними видами діяльності, а також, одночасно, і продуктивними, і споживчими.

Найважливішою специфічною характеристикою художньо-естетичної діяльності є зв'язок творчості і мислення, що проявляється в осмисленні цілей творчого процесу, усвідомленні існуючих художніх закономірностей дійсності, вмінні реалізовувати завдання, спрямовані на досягнення певного результату. Дослідження, присвячені проблемам творчої активності людини свідчать, що особливостями художньо-естетичної діяльності є також синкретизм, емоційний фон, який є обов'язковим для цієї діяльності, особистісний тип відображення дійсності, художність, наявність спеціальних здібностей у суб'єкта. Є більш широкий погляд на специфіку художньої активності людини: ці автори відносять до її особливостей також можливість вибору мети в залежності від творчої ситуації та настрою, потенційність творчого фіаско, рефлексивність, емпатія [7].

Синкретизм художньо-естетичної діяльності, як специфічний прояв, виявляється в органічному поєднанні пізнавального, ціннісно-орієнтаційного, перетворювального і комунікативного аспектів людської активності, які в даному випадку є її структурними компонентами. Ця особливість творчої активності зумовлюється її інтегративністю.

Безумовність емоційності та образності художньо-естетичної діяльності трактується як емерджентність, що означає виникнення у цілого, тобто в творі мистецтва, нових якостей, які відсутні в його складових. Ця властивість художньо-естетичної діяльності дозволяє створювати безліч варіантів творчого продукту з однакових вихідних елементів. Фактором, який впливає на результат акту художньої активності, виступають суб'єктивні аспекти творчого процесу. Це уможливило різну інтерпретацію художнього образу на основі однакових складових навіть одним суб'єктом творчості.

Художність творчої діяльності визначається як прояв сутності мистецтва – художнього відображення існуючого різноманіття об'єктивної дійсності. Ця властивість художньо-естетичної діяльності є фундаментальним початком щодо її організації, форм, характеру, способів, технік та прийомів.

Художність припускає свободу вибору цілей, технологій, вільну інтерпретацію об'єктів реальності. Але не можна не відмітити такої властивості, як раціональність художньо-естетичної діяльності [7], яка дещо обмежує свободу митця. Вона являє собою логічно обґрунтовану сукупність певних, історично вироблених стандартів і еталонів щодо художніх цінностей, загальноприйнятих уявлень про художньо-естетичну діяльність. Раціональність художньо-естетичної діяльності проявляється у таких категоріях, як, наприклад, закони перспективи або закони колористики. Її сутність зводиться до свідомих адекватних дій для досягнення мети та отримання запланованого результату творчого процесу.

Рациональність художньо-естетичної діяльності визначено принципом взаємозв'язку естетичного та етичного в мистецтві. Відсутність цього фундаментального мистецького принципу можна спостерігати у діяльності сучасних митців. Сприйняття світу як хаосу – парадигма сучасної епохи постмодернізму – є її відображенням та визначальним фактором, який і зумовлює загальний характер сучасного мистецтва. Нехтування цього принципу призводить до того, що мистецтво постмодернізму характеризують як бездуховне, відчужене від реальності, художні образи якого досить часто не містять не тільки етичних компонентів, а й навіть естетичних. Такі твори можна трактувати як деконструктивні і в фізичному, і в психічному планах, а отже й нераціональні з ціннісної точки зору. Це знецінює виховний потенціал та гармонізуючий вплив художньо-естетичної діяльності. А отже важливим критерієм гармонізації особистості засобами художньо-естетичної діяльності є органічний синтез художності та раціональності або можливості свободи творчості та наявності спеціальних здібностей, знань, умінь та навичок. Здібності, як і мотиви суб'єкта творчої діяльності, що складають фундамент процесу цієї діяльності, слід віднести до внутрішніх передумов художньо-естетичної діяльності.

Відсутність раціональності в творчій діяльності призводить до порушення і іншого мистецького принципу – принципу естетичної універсальності, який полягає в тому, що естетична діяльність пронизує всі сфери діяльності людини та проявляється в кожній із них. Згідно з естетикою М. Дюфрена, тільки естетичний досвід породжує всі – як моральні, так і пізнавальні відносини [4]. Естетичний досвід гармонізує в людині протилежні інтенції, виявляючи сутнісні основи буття на глибинному рівні. Будь-який досвід є досвідом переживання, а у будь-якого переживання завжди є результат – вираження, отже всякий досвід – естетичний досвід [9]. Сучасне мистецтво перестало бути автономною сферою і набуло похідного характеру від технологій, що призвело до втрати його зв'язку з реальністю. Поряд із низкою інших, це стало одним із факторів технократизації та дисгармонії сучасного суспільства.

Оскільки в мистецтві будь-який твір має суто персоніфікований характер, то можна трактувати одну з провідних особливостей художньо-естетичної діяльності як особистісний тип відображення навколишньої дійсності. Ця особливість зумовлює абсолютну протилежність наукової та художньо-

естетичної діяльності. В першому випадку емоції не є значущим компонентом наукового процесу та продукту. В художньо-естетичній діяльності емоційний момент є ключовою та імперативною характеристикою і суб'єкта, і об'єкта цієї діяльності. Творча діяльність передбачає можливість альтернативного жанру, сюжету, стилю створюваних художніх продуктів. Наукова діяльність, на противагу творчій, обмежена канонами та алгоритмами, просторовими та часовими рамками.

Серед особливостей художньо-естетичної діяльності в дослідженнях можна виділити таку, як «висока ступінь ризику невдачі» [7, с. 12]. Ця особливість властива суто професійній творчій діяльності та проявляється як нерозуміння або невизнання створеного митцем художнього образу. Таке непорозуміння пояснюється тим, що художній образ завжди є суб'єктивним і неконкретним за своєю природою, на відміну від результатів будь-якої наукової роботи. В педагогічному контексті ця особливість може проявлятися лише як невпевненість суб'єкта творчої діяльності у своїх можливостях, що найчастіше зумовлено суб'єктивними причинами: суто психологічними факторами або відсутністю достатнього комплексу спеціальних знань та практичних умінь.

Висновки і пропозиції. Аналіз сутності художньо-естетичної діяльності як суспільного явища, її особливостей, а також зіставлення її з педагогічною діяльністю дозволяють з'ясувати умови її впливу на становлення та гармонійний розвиток особистості.

Художньо-естетична діяльність, яка не має професійної спрямованості, і метою якої є гармонізація внутрішнього стану та ставлення до навколишнього світу буде ефективною при створенні низки умов: мотиваційних, конструктивних, організаційних, комунікативних. Мотиваційною умовою можна визначити усвідомлення суб'єктом появи нових можливостей для вирішення психологічних, а також комунікативних проблем. Використання форм і методів організації навчально-творчої діяльності, відповідних віковим, індивідуальним, психологічним можливостям суб'єкта є основною організаційною умовою гармонізуючої художньо-естетичної діяльності. Конструктивною умовою можна вважати озброєння суб'єкта інформацією про механізми та технології творчої діяльності. До комунікативних умов віднесемо високий рівень сформованості комунікативної культури педагога та використання діалогу як форми суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Список літератури:

1. Бернс Р. Развитие «Я» концепции и воспитание. Москва : Прогресс, 1986. 422 с.
2. Выготский Л.С. Психология искусства. Москва : Педагогика, 1987. 341 с. URL: http://elib.gnpbu.ru/text/vygotsky_psihologiya-iskusstva_1987/ (дата звернення 20.01.2019).
3. Гершунский Б.С. Толерантность в системе ценностно-целевых приоритетов образования. *Педагогика*. 2002. № 7. С. 3–13.
4. Золотухина-Аболина Е.В. Проблема воображения: читая Микеля Дюфрена. URL: <http://www.hses-online.ru/2014/01/07.pdf> (дата звернення 8.01.2019).
5. Колесникова И.А. Гуманитаризация непрерывного образования – одно из направлений модернизации общества. *Социально-гуманитарные знания*. 2004. № 1. С. 86–107.
6. Макарецца П.Н. Гармонические основы формирующейся парадигмы духовной жизни общества : автореф. дис. ... д-ра социол. наук : 22.00.06 / Ин-т социально-политич. исследов. РАН. Москва, 2000. 48 с.
7. Новиков А.М. Методология художественной деятельности. Москва : Эгвес, 2008. 72 с.
8. Отич О.М. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України. Київ, 2009. 459 с.

9. Психология. Полный энциклопедический справочник / ред. Б.Г. Мещерякова. СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2007. 896 с.
10. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посіб. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. 360 с.

References:

1. Berns R. Razvitye «Ia» kontseptsyy u vospytanye. Moskva : Prohress, 1986. 422 s.
2. Vyhotskyi L.S. Psykholohyia iskusstva. Moskva : Pedahohika, 1987. 341 s. URL: http://elib.gnpbu.ru/text/vygotsky_psihologiya-iskusstva_1987/ (data zvernennia: 20.01.2019).
3. Hershunskyi B.S. Tolerantnost v systeme tselestno-tselevykh pryorytetov obrazovanyia. Pedahohyka. 2002. № 7. S. 3–13.
4. Zolotukhyna-Abolyna E.V. Problema voobrazhenyia: chytaia Mykeliia Diufrena. URL: <http://www.hses-online.ru/2014/01/07.pdf> (data zvernennia: 8.01.2019).
5. Kolesnykova Y.A. Humanytaryzatsyia nepreryvnoho obrazovanyia – odno yz napravlenyi modernyzatsyy obshchestva. Sotsyalno-humanytarne znanyia. 2004. № 1. S. 86–107.
6. Makartseva P.N. Harmonycheskye osnovy formyriushcheisia paradyhmy dukhovnoi zhyzny obshchestva : avtoref. dys. ... d-ra sotsyol. nauk : 22.00.06 / Yn-t sotsyalno-polytych. yssledov. RAN. Moskva, 2000. 48 s.
7. Novykov A.M. Metodohyia khudozhestvennoi deiatelnosti. Moskva : Zhves, 2008. 72 s.
8. Otych O.M. Mystetstvo u systemi rozvytku tvorchoi individualnosti maibutnoho pedahoha profesiinoho navchannia : dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.04 / Instytut pedahohichnoi osvity i osvity doroslykh APN Ukrainy. Kyiv, 2009. 459 s.
9. Psykholohyia. Polnyi entsyklopedycheskyi spravochnyk / red. B.H. Meshcheriakova. SPb. : Praim-EVROZNAK, 2007. 896 s.
10. Rudnytska O.P. Pedahohika: zahalna ta mystetska : navch. posib. Ternopil : Navchalna knyha – Bohdan, 2005. 360 s.